

خلاصه درس

بخش اول / درس اول

درآمدی بر عصر حافظ، دوران شکوه و شکست

پیامدهای حمله‌ی مغول:

۱- پریشانی اندیشه ۲- سستی گرفتن بنیان‌های فلسفی ۳- رواج خرافات و بی‌مسئولیتی ۴- دل‌سپردن به قضا و قدر و گسترش روح تسلیم ۵- بی‌توجهی به دنیا
ضعف و سستی و دل‌مردگی، فقرت، هرج و مرج، رواج پاره‌ای از واژه‌های مغولی، پژمرده شدن ذوق‌ها و بازماندن شاعران و نویسندگان از **خلافت**، نیز پیامد حمله‌ی مغول بود.
در عصر حافظ به دلیل بی‌عقیدگی برخی از ایلخانان و بی‌تعصّبی بعضی دیگر، همه‌ی مذاهب و فرق اسلامی حتّی زرتشتیان و مسیحیان، آزادانه به تبلیغ دین خود پرداختند.
این فضای باز سیاسی برای پاره‌ای از مذاهب اسلامی مانند شیعه که در اقلیت بودند؛ زمینه‌ی مناسبی برای رشد و بالندگی شد و در دوره‌های قبل نیز برخی مانند خواجه نصیرالدین توسی، از علمای شیعه، با نفوذ در دستگاه خلفا و مغولان، دست به اقدامات اصلاح‌طلبانه زده بودند.

مذهب شیعه از دوره‌ی ایلخانان به بعد رو به گسترش نهاد. در میانه‌ی این دوره، توانست با تشکیل حکومت‌های محلی مانند سرداران در خراسان - زمینه را برای روی کار آمدن **تشیع** در دوره‌ی بعد فراهم سازد.
بعد از مرگ تیمور در اوایل قرن نهم جنگ قدرت بین فرزندان آغاز شد. تنها **شاهرخ میرزا** توانست بخش وسیعی - **نواحی شرقی** - از متصرفات پدرش را از پریشانی نجات دهد. شاهرخ، شهر **هرات** را مرکز فرمان‌روایی خود قرار داد و با علاقه‌ای که به فرهنگ و هنر اسلامی داشت، نظر هنرمندان به ویژه **خوش‌نویسان، نقاشان و شاعران** را جلب کرد. نهضت هنری شاهرخ، با روی کار آمدن فرزندش **بایسنقر میرزا** نیز ادامه یافت. **بایسنقر** مجلس انسی با هنرمندان آن روزگار ترتیب داد و در پرتو علاقه‌ی خاصی که به هنر خطاطی داشت، مشوّق هنرمندان آن عصر شد.
شاهنامه‌ی بایسنقری به‌طور کامل و **قرآن بایسنقری** که برگ‌هایی از آن در کتاب‌خانه‌های ایران به‌ویژه کتاب‌خانه‌ی آستان قدس رضوی در مشهد موجود است؛ از ارزنده‌ترین آثار هنر اسلامی این دوره‌اند.
قلمرو بالندگی زبان و فرهنگ فارسی شبه قاره‌ی هند، **آسیای صغیر، آذربایجان، اصفهان و فلات مرکزی ایران** بود. اقلیم پارس همچنان کانون شعر و ادب فارسی بود و **شیراز** هم‌چنان پایتخت شعر و ادب به‌شمار می‌آمد. فرهنگ شهرهای بزرگی چون **نیشابور، سبزوار، توس، مرو** و به‌خصوص **هرات** باعث شدند که **خراسان** رونق پیشین خود را در هنر حفظ کند.

وضع عمومی شعر در عصر حافظ:

قصیده از رونق افتاد و اگر هم قصیده‌ای سروده شد در مضامینی چون **حمد خدا، نعت پیامبر (ص)**، **مناقب امامان شیعه، عرفان، حکمت، شکوه و شکایت، موعظه، مسائل اجتماعی، هجو و هزل** و مقداری هم **مدح شاهان** بود.
در عصر حافظ، در دو زمینه‌ی **منقبت و مرثیه** و **طرح مسائل اجتماعی** ابتکارهایی صورت گرفت. تقلید در عصر حافظ با دو شیوه رواج یافت: ۱- تقلید از سبک استادان پیشین. ۲- جواب‌گویی شعرهای پیشینیان با همان وزن و قافیه.
از کار پیشینیان بیش از همه، از شیوه‌ی **انوری، ظهیر فاریابی، کمال‌الدین اصفهانی و خاقانی** تقلید می‌شد.
شیوه‌ی **نظامی گنجوی** در منظومه‌های **عاشقانه** که در عصر مولوی، امتیاز والایی کسب کرده بود، سرمشق شاعران **عصر حافظ** نیز قرار گرفت و چندین **خمسه** به تقلید از نظامی پدید آمد؛ اما هیچ‌کدام در آفرینش هنری، ابتکار مضمونی و پرداخت داستانی به جایگاه نظامی دست نیافتند.

استقبال از شعر شاعران گذشته نیز در این دوره گسترش یافت. هم بسیاری از **قصاید خاقانی**، **انوری** و **جمال‌الدین اصفهانی** و هم **غزلیات سعدی**، **امیرخسرو** و **ظہیر فاریابی** مورد استقبال قرار گرفتند و از بین این استقبال‌ها شیوهی **عبیدزاکانی** ابتکاری و تازه قلمداد می‌شد و ممتازتر از آن شیوهی **رندانه‌ی حافظ** که با استادی از سرمشق‌های پیشین فراتر رفته و با هنرمندی، مضامین را از آن خود ساخته است.

گروهی نیز به تقلید و نظیره‌گویی از فردوسی دست زدند ولی نتوانستند منظومه‌ی حماسی قابل توجّهی بیافرینند.

محتوای شعر در عصر حافظ:

با دوره‌ی قبل تفاوت چندانی نداشت؛ بلکه روز به روز ضعیف‌تر می‌شد و از **پختگی** عصر **مولوی** و **سعدی** به دور می‌افتاد. حتی گسترش مضامین به **ظاهر تازه**، مانند **ساقی‌نامه**، **معنا** و **ماده تاریخ** که مورد علاقه‌ی شاعران و از جمله حافظ بود، نتوانست افقی تازه در محتوای شعر این دوره بگشاید.

طنز و انتقاد اجتماعی:

در شعر **عبیدزاکانی** و **بُسحاق اطعمه** و به شیوه‌ی **رندانه** در اشعار حافظ ممتازتر از دوره‌های گذشته بود.

زبان شعر عصر حافظ:

از برخی سروده‌های **حافظ** و **خواجو** که بگذریم، زبان شعر عموماً رو به سقوط رفت؛ گسترش شعر در **کوچه** و **بازار** در میان افراد نافرہیخته به این ناپختگی‌ها دامن می‌زد. اگر حافظ، یک تنه به **تجارت** زبان فارسی بر نمی‌خاست، وضع شعر و شاعری به مراتب بدتر از این بود.

شاعران نامدار عصر حافظ:

فخرالدین عراقی، عارفی از سلسله‌ی سوختگان:

ابراهیم، در سال ۶۱۰ هـ ق، قبل از حمله‌ی مغول، در روستای **کَمبجان** (کمیجان) **فراهان** در خانواده‌ای دانشور، به دنیا آمد. بعدها نسبت‌های **فراهانی** و **همدانی** به او دادند؛ هر چند به دلیل سکونت در عراق عجم، بیش‌تر به **عراقی** شهرت یافت. کودکی و نوجوانی را در کسب دانش در **همدان** و **اصفهان** سپری کرد. سپس به **مولتان** و **آسیای صغیر** رفت و از طریق شیخ **صدرالدین قونوی** با آثار **مَجی الدین عربی** عارف بزرگ آن عصر آشنا شد؛ در شهر **قونیه** به **مولوی** ارادت خاصی پیدا کرد. در سال ۶۸۸ (قرن هفتم) در **دمشق** درگذشت.

آثار عراقی:

الف: **دیوان شعر**، شامل **پنج‌هزار بیت** در قالب‌های رنگارنگ قصیده، غزل، ترانه، قطعه و مثنوی است. تعداد و تأثیر **غزل‌ها** به مراتب بیش‌تر از بقیه‌ی اشعار اوست.

ب: **عشاق‌نامه** که به **ده‌نامه** هم شهرت دارد در قالب **مثنوی** و چند **غزل** است که همگی در وزن **حدیقه‌ی سنایی** سروده شده‌اند. شاعر در هر فصل، یکی از **مباحث عرفانی** را مطرح کرده و با چند **تمثیل و حکایت** به پایان رسانیده است؛ بعدها چندین **ده‌نامه** به تقلید از **عشاق‌نامه‌ی عراقی** پدید آمد.

پ: **لمعات کتابی** است به نثر و نظم که موضوع آن **عرفان** و **سیر** و **سلوک** عارفانه است. چندتن از عارفان بر **لمعات** تفسیرهایی نوشته‌اند که «**اشعّة اللّمعات**» جامی از همه مشهورتر است. شعر و نثر عراقی گرم، ساده و استوار است. مثنوی‌ها و قصایدش رنگ **تحقیق و حکمت** دارند. **غزل‌هایش** سرشار از شور و نشاط عارفانه است

مطلع یکی از غزل‌های عراقی: نخستین باده کاندَر جام کردند / ز چشم مستِ ساقی وام کردند

پیامدهای حمله‌ی مغول:

۱- کدام گزینه درباره‌ی عصر حافظ و پیامدهای فکری، فرهنگی و ادبی آن نادرست است؟

- ۱) رواج خرافات، سستی گرفتن بنیان‌های فلسفی، دل‌سپاری به قضا و قدر از پیامدهای حمله‌ی مغول است.
- ۲) به دلیل بی‌عقیدگی برخی از ایلخانان و بی‌تعصبی بعضی از آن‌ها، همه‌ی مذاهب آزادانه تبلیغ و ترویج می‌شد.
- ۳) گسترش فرهنگ شهرهای بزرگی چون نیشابور، سبزوار، توس، مرو و به خصوص هرات، شعر و ادب را در خراسان از رونق انداخت.
- ۴) در عصر حافظ، پهنه‌ی وسیعی زیستگاه و قلمرو بالندگی زبان و فرهنگ فارسی بود، شبه قاره‌ی هند و آسیای صغیر هم‌چنان میزبان زبان فارسی بود.

۲- به پیامدهای ناشی از فتنه‌ی مغول در کدام گزینه به درستی اشاره شده است؟

- ۱) پریشانی اندیشه، سستی گرفتن بنیان‌های فلسفی، گسترش روح تسلیم به قضا و قدر، گسترش تعصبات دینی
- ۲) بی‌توجهی به دنیا، رواج خرافات و بی‌مسئولیتی، دل‌سپاری به قضا و قدر، مانع‌تراشی در مسیر اقلیت‌های دینی
- ۳) گسترش اندیشه‌های فلسفی، دل‌سپاری به قضا و قدر، بی‌توجهی به دنیا، گسترش خرافات و پریشانی اندیشه
- ۴) سستی گرفتن بنیان‌های فلسفی، رواج خرافات و بی‌مسئولیتی، پریشانی اندیشه، دل‌سپاری به قضا و قدر و بی‌توجهی به دنیا

۳- عبارات کدام گزینه، نادرست هستند؟

- الف) برگ‌هایی از قرآن بایسنقری در کتاب‌خانه‌ی آستان قدس رضوی موجود است.
- ب) شاهرخ میرزا حامی نهضت بزرگ هنری عصر خویش شد.
- پ) هنرمندان و خطاطان آن عصر برای کتاب‌خانه‌ی بایسنقر، آثار ارجمندی پدید آوردند، از جمله نهج‌البلاغه و شاهنامه.
- ت) شاهنامه‌ی بایسنقری به‌طور کامل تا روزگار ما محفوظ مانده است.
- ث) شاهرخ میرزا خود اقسام خط‌های آن روز را شیرین و زیبا می‌نوشت.
- ج) بایسنقر میرزا در هرات محفل انسی از ارباب فضل و هنر ترتیب داد.

۱) الف و ج ۲) پ و ث ۳) ب و ت ۴) الف و ت

۴- بعد از مرگ تیمور، ... شهر ... را مرکز فرمانروایی خود قرار داد و حامی نهضت بزرگ هنر و فرهنگ اسلامی عصر خود شد. ... بعد از پدر در این شهر مجلس انسی از فضلا ترتیب داد. برگ‌هایی از ... و کلّ ... پدیدآمده

در دوران او، در کتابخانه‌ی آستان قدس رضوی در مشهد موجود است.

- ۱) شاهرخ میرزا - هرات - بایسنقر میرزا - قرآن - شاهنامه
- ۲) بایسنقر میرزا - هرات - شاهرخ میرزا - قرآن - شاهنامه
- ۳) شاهرخ میرزا - نیشابور - بایسنقر میرزا - شاهنامه - قرآن
- ۴) بایسنقر میرزا - توس - شاهرخ میرزا - شاهنامه - قرآن

۵- کدام گزینه در مورد عصر حافظ نادرست است؟

- ۱) زبان فارسی در شبه قاره‌ی هند و آسیای صغیر رو به ضعف و فراموشی گذاشت.
- ۲) آذربایجان، اصفهان و فلات مرکزی ایران دانشوران و هنرمندان خاص خود را داشت.
- ۳) اقلیم پارس کانون جوشنده‌ی زبان و شعر فارسی و شیراز هم‌چنان پایتخت شعر و ادب بود.
- ۴) فرهنگ شهرهای خراسان به ویژه هرات سبب شد که خراسان در شعر و ادب موقعیت پیشین خود را حفظ کند.

وضع عمومی شعر در عصر حافظ:

۶- در مورد وضع عمومی شعر در عصر حافظ همهی گزینه‌های زیر به‌جز گزینه‌ی ... درست است.

- (۱) تقلید از شیوه و سبک استادان پیشین و جواب‌گویی شعرهای مشهور پیشینیان بر همان وزن و قافیه
- (۲) سرودن اشعاری مبتکرانه در دو زمینه‌ی منقبت و مرثیه و طرح مسائل اجتماعی
- (۳) ظهور و گسترش پاره‌ای از انواع ظاهراً تازه مانند ساقی‌نامه، معما و ماده تاریخ
- (۴) قدرت یافتن قالب قصیده و رواج آن با مضامینی چون حمد و نعت، منقبت، حکمت، مسائل اجتماعی و مقداری هم مدح شاهان

۷- همهی گزینه‌ها به‌جز گزینه‌ی ... در مورد وضع عمومی شعر در عصر حافظ درست است.

- (۱) محتوای شعر این دوره تفاوت زیادی با دوره‌های قبل دارد و هم‌چون اشعار عصر مولوی و سعدی از پختگی برخوردار است.
- (۲) در این دوره، در دو زمینه‌ی منقبت و مرثیه و طرح مسائل اجتماعی ابتکارهایی صورت گرفت.
- (۳) شیوه‌ی نظامی در پرداختن منظومه‌های عاشقانه سرمشق بسیاری از شاعران عصر حافظ قرار گرفت.
- (۴) شاهنامه‌ی فردوسی بسیار مورد توجه و تقلید قرار گرفت و عده‌ی بسیاری به طمع خام نظیره‌گویی جهت کسب افتخاری هم‌پایه‌ی فردوسی افتادند.

۸- برای جاهای خالی متن زیر کدام گزینه درست و مناسب است؟

«استقبال از اشعار سخن‌سرایان نامور گذشته شگرد دیگری بود که شاعران عصر حافظ در آن طبع‌آزمایی کردند. در میان این استقبال‌ها تنها شیوه‌ی ... از جهتی ابتکاری و تازه قلمداد می‌شود و از آن ممتازتر، شگرد شگرف ... است که از سرمشق‌ها بسی فراتر رفته است.»

(۲) عبید زاکانی، حافظ

(۱) عراقی، سیف فرغانی

(۴) محتشم کاشانی، وحشی بافقی

(۳) حافظ، خواجه

۹- با توجه به وضع عمومی شعر در عصر حافظ در هر دو عبارت کدام گزینه، اشتباه دیده می‌شود؟

(الف) در این دوره، قصیده رو به ضعف گذاشته بود و در آن به مضامینی از قبیل عرفان، حکمت، موعظه و ... پرداخته می‌شد.

(ب) جواب‌گویی شعرهای مشهور پیشینیان در وزن و قافیه‌ای نوآورانه، از جلوه‌های تقلید شاعران این عصر بود.
(پ) از شاعران دوره‌های پیشین، بیشتر از همه، شیوه‌ی کار عنصری، ظهیر فاریابی، کمال‌الدین اصفهانی و خاقانی تقلید می‌شد.

(ت) شیوه‌ی نظامی در پرداختن منظومه‌های بلند، سرمشق بسیاری از شاعران عصر حافظ قرار گرفت.

(ث) استقبال از اشعار سخن‌سرایان نامور گذشته، شگرد دیگری بود که شاعران عصر حافظ در آن طبع‌آزمایی کردند.

(ج) در میان این استقبال‌ها، شیوه‌ی عبید زاکانی، از جهتی ابتکاری و تازه قلمداد می‌شود.

(۴) ب و پ

(۳) ب و ث

(۲) ت و ث

(۱) الف و ج

(سنجش ۹۲)

۱۰- در عصر حافظ، در کدام زمینه‌ها ابتکارهایی صورت گرفته است؟

- ۱) منقبت و مرثیه، طرح مسایل اجتماعی
- ۲) طرح مسایل اجتماعی، طنز به شیوه‌ی عبید
- ۳) استقبال از اشعار گذشتگان، منقبت و مرثیه
- ۴) تقلید از شیوه‌ی استادان پیشین، جواب‌گویی شعرهای پیشینیان

۱۱- به ترتیب در عصر حافظ کدام قالب شعری رو به ضعف و کسادی گذاشت و در کدام زمینه ابتکار صورت گرفت؟

- ۱) قصیده - مرثیه
- ۲) غزل - طرح مسائل اجتماعی
- ۳) قصیده - مثنوی و داستان‌سرایی
- ۴) غزل - منقبت

۱۲- در عصر حافظ غزلیات همگی شعرای زیر به‌جز گزینه‌ی ... مورد توجه شاعران آن عصر بوده و در میان این

استقبال‌ها تنها شیوه‌ی ... ابتکاری و تازه قلمداد می‌شود.

- ۱) سعدی - حافظ
- ۲) امیر خسرو دهلوی - خواجه‌ی کرمانی
- ۳) ظهیر فاریابی - سعدی
- ۴) خاقانی - عبید زاکانی

۱۳- به اشعاری که در وصف مجالس بزم و لوازم مربوط به آن سروده شده باشد و شاعر در خلال آن، مضامین

غنائی، عرفانی، حکمت و وعظ را نیز درج کند، ... می‌گویند.

- ۱) ساقی‌نامه
- ۲) ماده‌تاریخ
- ۳) معما
- ۴) بزم‌نامه

۱۴- کدام گزینه درست است؟

- ۱) ساقی‌نامه: اشعاری که در وصف ساقیان زیباروی سروده شده باشد.
- ۲) معما: طرح یک مسئله یا موضوع در شعر و سپس حل آن
- ۳) ده‌نامه: مجموعه مکاتبات موزون شاعران با یکدیگر
- ۴) ماده تاریخ: ثبت تاریخ وقایع مهم با استفاده از حروف ابجد

(سنجش ۹۲)

۱۵- زبان و محتوای شعر عصر حافظ در همه‌ی گزینه‌ها به‌استثنای ... درست است.

- ۱) با دوره‌های قبل تفاوت چندانی نداشت و نسبت به عصر مولوی و سعدی ضعیف‌تر می‌شد.
- ۲) ظهور و گسترش انواع ادبی مانند ساقی‌نامه، معما و ماده تاریخ توانست افقی تازه در پهنه‌ی ادب پارسی بگشاید.
- ۳) طنز و انتقاد اجتماعی در شعر شاعرانی چون عبید، بسحاق اطعمه و حافظ، ارمغان تازه‌ی محتوایی این دوره است.
- ۴) زبان شعر این دوره جز در اشعار حافظ و خواجه‌ی رو به سقوط و تباهی است و این تباهی هم در لفظ است و هم در ساخت کلام.

۱۶- کدام گزینه در مورد عصر حافظ، نادرست است؟

- ۱) طنز و نقد اجتماعی به‌ویژه در شعر کسانی مانند عبید زاکانی، بسحاق اطعمه و به شیوه‌ای ظریف و رندانه در اشعار حافظ، از ارمغان‌های تازه‌ی این عصر است.
- ۲) زبان شعر این دوره، جز در سروده‌های برخی از شاعران مانند حافظ و خواجه، رو به سقوط و تباهی است.
- ۳) تباهی و کم‌مایگی شعرهای این دوره اگرچه در لفظ پیدا نیست ولی در ساخت و یافت کلام کاملاً نمایان است.
- ۴) گسترش و عمومیت یافتن شعر و ادب در کوچه و بازار و در میان افراد نافرهیخته، زمینه را برای تغییری اساسی در سبک و شیوه‌ی شاعری آماده می‌کرد.

۱۷- در شعر همهی شاعران به جز گزینه‌ی ... طنز و انتقاد اجتماعی دیده می‌شود.

- (۱) حافظ (۲) عبید زاکانی (۳) بسحاق اطعمه (۴) امیرخسرو دهلوی

۱۸- با توجه به عصر حافظ، کدام گزینه نادرست است؟

- (۱) در عصر حافظ شعر و ادب در کوچه و بازار در میان افراد نافرهیخته گسترش یافت.
(۲) زبان شعر این دوره، جز در سروده‌های برخی از شاعران رو به سقوط و تباهی است.
(۳) فخرالدین عراقی به نجات زبان و فرهنگ ایران در این عصر برخاست.
(۴) کم‌مایگی زبان در لفظ، ساخت و بافت کلام پیداست.

فخرالدین عراقی؛

۱۹- عبارت زیر چه کسی را معرفی می‌کند؟

«ابتدا به مولتان رفت و بعد از مدتی قصد دیار روم در آسیای صغیر کرد و از طریق شیخ صدرالدین قونوی با

آثار محی‌الدین ابن عربی آشنا شد. وی در سال ۶۸۸ در دمشق درگذشت.»

- (۱) مولانا جلال‌الدین رومی (۲) کلیم همدانی
(۳) فخرالدین عراقی (۴) سنایی غزنوی

۲۰- «فخرالدین عراقی» از طریق ... با آثار عارف بزرگ آن روزگار، ... آشنا شد و در شهر قونیه به ... ارادت

خاصی پیدا کرد و مورد توجه او واقع شد.

- (۱) شیخ صدرالدین قونوی - محی‌الدین ابن عربی - مولانا جلال‌الدین رومی
(۲) محی‌الدین ابن عربی - مولانا جلال‌الدین رومی - شیخ صدرالدین قونوی
(۳) شیخ صدرالدین قونوی - مولانا جلال‌الدین رومی - محی‌الدین ابن عربی
(۴) محی‌الدین ابن عربی - شیخ صدرالدین قونوی - مولانا جلال‌الدین رومی

۲۱- متن «در روستای «کمجان» فراهان دیده به جهان گشود. بعدها از طریق شیخ صدرالدین قونوی با آثار ابن

(خارج از کشور ۸۷)

عربی آشنا شد و در سال ۶۸۸ هـ. ق در دمشق درگذشت.» معرف کیست؟

- (۱) بسحاق اطعمه (۲) شمس تبریزی (۳) جلال‌الدین رومی (۴) فخرالدین عراقی

۲۲- عنوان «عارفی از سلسله‌ی سوختگان» منسوب به کیست و این شاعر در روم از طریق صدرالدین قونوی با آثار

(سنچش ۹۲)

کدام عارف بزرگ آشنا شد؟

- (۱) خواجهی کرمانی، محی‌الدین ابن عربی (۲) خواجهی کرمانی، مولانا جلال‌الدین رومی
(۳) فخرالدین عراقی، محی‌الدین ابن عربی (۴) فخرالدین عراقی، مولانا جلال‌الدین رومی

۲۳- شعر و نثر ... هر دو گرم و دلپذیر و کلامش ساده و استوار است. مثنوی‌ها و قصایدش بیش‌تر رنگ حکمت و

تحقیق دارند اما با خواندن غزلش، اغلب شور و نشاط عارفانه و سبکی روح به آدمی دست می‌دهد.

- (۱) جامی (۲) خواجهی کرمانی (۳) فخرالدین عراقی (۴) امیرخسرو دهلوی

۲۴- در کدام گزینه، هر دو عبارت نادرست هستند؟

- الف) در دیوان عراقی، تعداد غزل‌ها و همچنین تأثیر آن‌ها به مراتب از دیگر اشعار او بیش‌تر است.
 ب) نام دیگر «عشاق‌نامه»، «ده‌نامه» است مشتمل بر ابیاتی در قالب مثنوی و چند غزل.
 پ) اشعار «عشاق‌نامه» در وزن مثنوی «عشق‌نامه»ی سنایی سروده شده‌اند.
 ت) «اشعة‌اللمعات» کتابی است از «جامی» که در شرح یکی از آثار عراقی نوشته شده است.
 ث) عراقی در هر فصل کتاب «ده‌نامه» یکی از مباحث عرفانی را مطرح کرده و سخن خود را با چند تمثیل و حکایت به پایان برده است.
 ج) عراقی در سال ۶۱۰ هـ. ق. در یکی از روستاهای همدان، در خانواده‌ای دانشور و با کمال، دیده به جهان گشود.

۱) پ و ج ۲) الف و ث ۳) ب و ت ۴) پ و ث

۲۵- همهی گزینه‌ها به‌جز گزینه‌ی ... در مورد کتاب «لمعات» صحیح است.

- ۱) به نظم و نثر است.
 ۲) موضوع آن عرفان و سیر و سلوک عارفانه است.
 ۳) چند تن از عارفان بزرگ بر آن شرح و تفسیرهایی نوشته‌اند.
 ۴) نوشته‌ی جامی است.
 ۲۶- ... اثری است از ... مشتمل بر ابیاتی در قالب مثنوی و چند غزل که همگی در وزن ... سروده شده‌اند که شاعر در هر فصل آن یکی از مباحث عرفانی را مطرح کرده است.

۱) اشعة‌اللمعات - عراقی - حدیقه‌ی سنایی
 ۲) عشاق‌نامه - سنایی - مثنوی مولوی
 ۳) ده‌نامه - عراقی - حدیقه‌ی سنایی
 ۴) ده‌نامه - سنایی - بوستان سعدی

۲۷- شاعران بعد از عراقی، از کدام اثر او تقلید کردند و ابیات این اثر بر وزن کدام کتاب است؟

(سنجش ۹)

۱) اشعة‌اللمعات، حدیقه
 ۲) ده‌نامه، حدیقه
 ۳) عشاق‌نامه، مثنوی مولانا
 ۴) لمعات، مثنوی مولانا

۲۸- نام دیگر کتاب ...، ده‌نامه است، مشتمل بر ابیاتی در قالب مثنوی و چند غزل که همگی در وزن ... سروده شده‌اند.

(سنجش ۹۲)

در دوره‌های بعد، شاعران به تقلید از این کتاب چندین ده‌نامه در ادب فارسی پدید آورده‌اند.

۱) لمعات، حدیقه
 ۲) عشاق‌نامه، حدیقه
 ۳) لمعات، منطق‌الطیر
 ۴) عشاق‌نامه، منطق‌الطیر

(سنجش ۹۲)

۲۹- کدام کتاب عراقی به نثر و نظم فارسی است و موضوع آن چیست؟

۱) ده‌نامه، عرفان آمیخته به تمثیل و حکایت
 ۲) لمعات، عرفان و سیر و سلوک عارفانه
 ۳) اشعة‌اللمعات، سیر و سلوک عارفانه
 ۴) عشاق‌نامه، حکمت و تحقیق

خلاصه درس

بخش اول / درس دوم

خواجوی کرمانی، نخل بند شاعران

قرار گرفتن خواجوی کرمانی بین دو شاعر مشهور، سعدی و حافظ باعث کم رنگ شدن نام و آوازه‌ی این شاعر شده است. کمال‌الدین ابوالعطا محمودبن علی، در غزل تابع سعدی بود و «سخن حافظ طرز غزل» او را داشت چون از بزرگ‌زادگان خواجه کرمان بود تخلص خواجو را برگزید و به دلیل هنرنمایی‌هایش در شعر به نخل بند شاعران شهرت یافت. پس از پشت سر گذاشتن کودکی به سیر آفاق و انفس پرداخت. خواجو با حافظ دوستی داشت و به دلیل تجربه بر شعر و اندیشه‌ی حافظ تأثیر عمیق گذاشت به طوری که بعضی از غزل‌های حافظ به تقلید یا استقبال از خواجو سروده شده است، خواجو در سال ۷۵۰ هـ. ق. درگذشت و در تنگ الله اکبر، مشرف بر دروازه قرآن فعلی شیراز به خاک سپرده شد.

آثار خواجوی کرمانی:

۱- دیوان: شامل قصاید، غزلیات، قطعات، ترجیعات و رباعیات که به دو بخش صنایع الکمال و بدایع الجمال تقسیم می‌شود (دیوان خواجو را احمد سپیلی خوانساری در تهران به چاپ رسانده است)

۲- شش مثنوی به نام‌های «سام‌نامه - همای و همایون - گل و نوروز - روضه‌الانوار - کمال‌نامه و گوهرنامه» که پنج مثنوی آخر را «خمسای خواجو» می‌گویند.

📖 **توجه ۱:** سام‌نامه جزء خمسای خواجو نیست.

📖 **توجه ۲:** خمسای خواجو با تصحیح سعید نیاز کرمانی در کرمان چاپ شده است.

۳- آثار مثنوی خواجو: مهم‌ترین اثر مثنوی او سه منظره است با نام‌های رساله‌البادیه (در منظره نی و بوری)، سبع المثنای (در منظره‌ی شمشیر و قلم) و شمس و سحاب که هر سه با نثری مزیّن و آمیخته به شعر نوشته شده‌اند.

شعر و عرفان خواجو:

بخشی از قصایدش، توحید، نعت و منقبت معصومین و بخشی در زهد و پند و پاره‌ای از قصاید به همراه قطعاتش دربرگیرنده‌ی مسائل اجتماعی و انتقادی است.

سبک غزل‌سرایی خواجو در دیوان حافظ با رندی و کمال هنری به اوج زیبایی رسیده و به نام حافظ ثبت شده است.

خواجو در قصیده از سنایی، در غزل از سعدی و در حماسه از فردوسی و در داستان‌های غنایی از نظامی تقلید کرده است ولی روی هم رفته به پای حریفان خود نرسیده است.

ابن یمین و قطعه‌سرایی فارسی:

ابن یمین، شاعر شیعه مذهب عصر سربداران در قریه‌ی فریومد از ولایت جوبین خراسان، زاده شد. سربداران در آن زمان در خراسان قدرت گرفته بودند و ابن یمین به خاطر علاقه‌ای که به آنان داشت، شاهان سربداری را ستود. در سبزواری ناظر کشمکش سربداران با ایلخانان مغول بود، ابن یمین مردی قانع، گوشه‌گیر و دهقان پیشه بود. مضامین اخلاقی را در قطعه گنجانده و به هنر قطعه‌سرایی - به ویژه در پند و اندرز - نام‌بردار گشت.

پایان زندگی را در سبزواری و فریومد به درویشی و قناعت گذراند و در سال ۷۶۳ هجری درگذشت.

موضوع قصایدش، مدح و منقبت امامان شیعه و مضمون غزل‌هایش عشق و دلدادگی است. دیوانش پرفراز و فرود است و به کوشش «حسینعلی باستانی راد» چاپ شده است. قصاید و غزلیاتش ممتاز نیستند اما قدرت شاعری ابن یمین در قطعات اخلاقی آشکار است.

مضامین اشعارش از حکمت عملی مایه می‌گیرد و در قالب تشبیهات و تمثیلات عرضه می‌شود. در اشعارش قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا مورد تأکید قرار گرفته است.

سیف فرغانی و انتقاد اجتماعی:

سیف‌الدین محمد فرغانی در نیمه‌ی اول قرن هفتم - در زمان حمله‌ی مغول - در شهر فرغانه در ماوراءالنهر زاده شد. بر اثر آشفته‌گی اوضاع ماوراءالنهر به آسیای صغیر مهاجرت کرد و به سیف فرغانی شهر یافت. سیف هرچند با مولانا هم‌زمان و به قوتیبه نزدیک بود ولی با مولوی ملاقات نداشته است؛ اما، در عوض سعدی را ستایش کرده و با وی مکاتبه داشته است.

فکر و شعر سیف:

سبک شعری سیف هم در کاربرد زبان و لفظ و هم در مضمون و دیدگاه به شاعران خراسان نزدیک است. قصاید که بخش عمده‌ی دیوان دوازده هزار بیتی اوست در استقبال از رودکی، انوری، خاقانی، سنایی، عطار و کمال اسماعیل اصفهانی سروده شده است. سیف مانند دیگر شاعران عصر حافظ با آوردن ردیف‌های دشوار و پاره‌ای التزام‌های دیگر، گرفتار هنرنمایی شاعرانه شده است.

غزل‌هایش بیش‌تر در جواب سعدی است. او با پرهیز از دستگاه فرمان‌روایان بیش‌تر متمایل به غزل است. از قصیده برای بیان انتقادهای کوبنده و طرح دیدگاه‌های اجتماعی و اخلاقی سود برده است؛ بدون آن‌که خود را در «صطبل ثناخوانی» گرفتار کند. به شاعران دیگر نیز توصیه می‌کند از ستایش «سیم پرستان گدا» خودداری کنند و اشعار پند و اندرز بسرایند. سیف به امامان شیعه و از آن جمله به امام حسین (ع) علاقه دارد و اشعاری نغز در رثای امام حسین سروده است.

عبیدزاکانی، شوخ طبعی آگاه:

شاعر و نویسنده‌ی طنزپرداز قرن هشتم، در قزوین زاده شد. وی از خاندان زاکانیان، تیره‌ای از اعراب بنی‌خفاجه بود که پس از مهاجرت به ایران در قزوین ساکن شدند. عبید با امرای آل اینجوی فارس پیوند داشت و قصاید و قطعاتی در ستایش آن‌ها سرود و بعدها امرای آل مظفر را ستایش کرد. سرانجام در سال ۷۷۲ هـ. درگذشت. ذوق و هنر عبید در انتقادهای ظریف اجتماعی در قالب طنز و لطیفه‌های دل‌نشین است.

آثار و شیوه‌ی طنزپردازی عبید:

عبید، پیامدهای اجتماعی و اخلاقی حمله‌ی مغول و آشفته‌گی‌های اجتماعی را با سخنان طنزآمیز و خنده‌آور و گاه رکیک به‌صورت خیرخواهانه در آثارش مطرح می‌کند.

آثارش به نظم و نثر به دو بخش کلی «جدّی» و «طنزآمیز» تقسیم می‌شود.

اشعار جدّی عبید شامل قصاید، غزل‌ها، ترجیعات، قطعات، رباعیات و مثنوی عشاق‌نامه است. اشعار جدّی او - که حدود سه هزار بیت است - چیز قابل‌ذکری ندارد.

چهره‌ی ادبی ممتاز عبید در آثار طنزآمیز او به نظم و نثر است.

اثر منظوم طنزآمیز او موش و گربه است که حکایتی تمثیلی است که در آن دو طبقه‌ی حاکمان و قاضیان را مورد انتقاد قرار می‌دهد. چه‌بسا مقصود او بیان حال ابواسحاق اینجو بوده باشد در برابر امیر مبارز الدین محمد، فرمانروای کرمان؛ بنابراین تفسیر، «موش و گربه» اثری سیاسی است.

آثار طنزآمیز مثنوی عبید در ترسیم اوضاع نابه‌سامان اخلاقی و فرهنگی به‌ترتیب اهمیّت عبارت‌اند از: اخلاق‌الاشرف، صدپند، رساله‌ی دلگشا، رساله‌ی تعریفات.

عبید در این رساله‌های کوتاه طنزآمیز، نیرومندترین منتقد اجتماعی در پهنه‌ی ادبیات انتقادی فارسی است. زبان طنزش در نظم و نثر بی‌پرواست؛ چندان که بیش‌تر آن‌ها قابل‌نقل در همه‌جا نیست. شاید این تندی بیان شدّت فساد و تباهی عصر شاعر را باز می‌گوید.

عبید در هزلیات به سعدی و سوزنی سمرقندی (شاعر هزل‌گوی قرن ششم) نظر داشته، به‌خصوص اشعار طنزآمیز خود را غالباً در همان وزن و قافیه‌ی شعرهای پیشینیان سروده است. بعد از او نیز شاعران دیگری به تقلید پرداخته‌اند؛ اما هیچ‌کدام در مقام طنز و انتقاد اجتماعی با این کیفیت هنری به پای عبید نرسیده‌اند. مقام عبید تا به امروز در ادبیات انتقادی فارسی محفوظ، شاخص و ممتاز است.

خواجوی کرمانی:

۳۰- تمام گزینه‌ها به‌جز گزینه‌ی ... از مناظره‌های خواجوی کرمانی است.

- (۱) شمس و سحاب
(۲) سبع‌المثنائی
(۳) رساله‌اللبادیه
(۴) گوهرنامه

۳۱- کدام گزینه در خصوص آثار خواجوی کرمانی، نادرست است؟

- (۱) دیوان خواجوی کرمانی به دو بخش صنایع‌الکمال و بدایع‌الجمال تقسیم می‌شود.
(۲) دیوان او شامل قصاید، غزلیات، ترجیعات و رباعیات است.
(۳) بخشی از قصاید خواجو در توحید و نعت و منقبت معصومین است.
(۴) مثنوی‌های خواجو که دارای وزن یکسانی هستند عبارت‌اند از: سام‌نامه، همای و همایون، گل و نوروز، روضة‌الانوار.

۳۲- خواجوی کرمانی به‌ترتیب در قصیده، غزل و داستان غنایی از چه کسانی تقلید کرده است؟

- (۱) سنایی - سعدی - نظامی
(۲) سنایی - حافظ - نظامی
(۳) خاقانی - حافظ - مولوی
(۴) خاقانی - سعدی - مولوی

۳۳- کدام یک از مثنوی‌های خواجوی کرمانی، از خمسه‌ی او نیست؟

- (۱) کمال‌نامه
(۲) گل و نوروز
(۳) سام‌نامه
(۴) روضة‌الانوار

۳۴- کدام اثر «خواجوی کرمانی» مناظره‌ی میان «شمشیر و قلم» است؟

- (۱) سبع‌المثنائی
(۲) رساله‌اللبادیه
(۳) شمس و سحاب
(۴) کمال‌نامه

۳۵- کدام گزینه تماماً مثنوی‌های خواجوی کرمانی است؟

- (۱) سام‌نامه، مناظره‌ی شمس و سحاب، تحفة‌الاحرار، یوسف و زلیخا
(۲) روضة‌الانوار، کمال‌نامه، گوهرنامه، گل و نوروز
(۳) همای و همایون، رساله‌اللبادیه، لیلی و مجنون، خردنامه‌ی اسکندری
(۴) گل و نوروز، سبع‌المثنائی، رساله‌اللبادیه، سام‌نامه

۳۶- کدام گزینه در رابطه با «کمال‌الدین ابوالعطا» نادرست است؟

- (۱) او در قصیده از سنایی و در غزل از سعدی سرمشق گرفته است.
(۲) دیوان وی به دو بخش صنایع‌الکمال و بدایع‌الجمال تقسیم می‌شود.
(۳) سام‌نامه، همای و همایون، گل و نوروز، روضة‌الانوار و کمال‌نامه در مجموع خمسه‌ی وی را تشکیل می‌دهند.
(۴) سبع‌المثنائی را به نثر در مناظره‌ی شمشیر و قلم نگاشته است.

۳۷- کدام گزینه درباره‌ی شعر و شاعری «خواجوی کرمانی» درست نیست؟

- (۱) در حماسه از فردوسی تقلید می‌کرد.
(۲) به‌دلیل هنرنمایی‌هایش در عالم شعر به نخل‌بند شاعران شهرت یافت.
(۳) در غزلیات سعدی بسیاری از غزل‌ها و ابیات را می‌بینیم که به تقلید یا استقبال از خواجو سروده شده است.
(۴) پاره‌ای از قصاید به انضمام بیشتر قطعاتش دربرگیرنده‌ی مطالب و مسائل اجتماعی و انتقادی است.

۳۸- مناظره‌ی ... در ... و مناظره‌ی ... در ... از آثار منثور خواجه‌ی کرمانی هستند که با نثری مزین و آمیخته به شعر نوشته شده‌اند.

- ۱) رساله‌اللبادیه - مناظره‌ی شمس و سحاب / سبع‌المثنائی - مناظره‌ی نی و بوریا
- ۲) رساله‌اللبادیه - مناظره‌ی نی و بوریا / سبع‌المثنائی - مناظره‌ی شمشیر و قلم
- ۳) سبع‌المثنائی - مناظره‌ی نی و بوریا / رساله‌اللبادیه - مناظره‌ی شمشیر و قلم
- ۴) سبع‌المثنائی - مناظره‌ی شمشیر و قلم / شمس و سحاب - مناظره‌ی نی و بوریا

(سنجش ۹۲)

- ۳۹- محتوای قصاید خواجه در همه‌ی گزینه‌ها به‌استثنای ... آمده است.
- ۱) زهد و پند
 - ۲) مسایل اجتماعی و انتقادی
 - ۳) توحید، نعت و منقبت معصومین
 - ۴) وصف، مدح و ستایش پادشاهان

(سنجش ۹۳)

- ۴۰- بخش‌های دوگانه‌ی دیوان شعری ... صنایع‌الکمال و بدایع‌الجمال نام دارد.
- ۱) ابن‌یمین
 - ۲) جامی
 - ۳) خواجه‌ی کرمانی
 - ۴) فخرالدین عراقی

ابن‌یمین:

۴۱- شاعر شیعه مذهب و دهقان‌پیشه‌ی عصر سربداران که مضامین اخلاقی را در قطعات خویش آورده و در اشعارش قناعت‌پیشگی، ستایش شده و بی‌اعتباری دنیا را خاطرنشان کرده است، کیست؟

- ۱) ابن‌یمین
- ۲) سیف فرغانی
- ۳) خواجه‌ی کرمانی
- ۴) فخرالدین عراقی

۴۲- ابن‌یمین در ... مدتی نزد سربداران بود، آنان را ستود و شاهد کشمکش‌های آنان با ... بود. موضوع قصاید و قطعات وی به‌ترتیب عبارت‌اند از ... و

- ۱) سبزواری - ایلخانان - مضامین اخلاقی - مدح امامان شیعه
- ۲) فریومد - عباسیان - مضامین اخلاقی - مدح امامان
- ۳) سبزواری - ایلخانان - مدح امامان شیعه - مضامین اخلاقی
- ۴) فریومد - عباسیان - مدح امامان - مضامین اخلاقی

۴۳- نام سراینده‌ی بیت زیر که مردی قانع، گوشه‌گیر و دهقان‌پیشه بود و سال‌های پایانی حیات خود را در سبزواری فریومد به قناعت و درویشی گذراند در کدام گزینه آمده است؟

«این جهان مزرعه‌ی آخرت است / هرچه خواهد دلت، ای دوست بکار»

- ۱) سیف فرغانی
- ۲) ابن‌یمین
- ۳) حافظ
- ۴) عبید زاکانی

(سنجش ۹۱)

۴۴- مضامین شعری قطعات ابن‌یمین از چه چیز مایه می‌گیرد و در چه قالبی عرضه می‌شود؟

- ۱) عشق و دلدادگی، کنایات و تشبیهات
- ۲) نتایج حکمت عملی، تشبیهات و تمثیلات بدیع
- ۳) مدح و منقبت امامان شیعه، تشبیهات و تمثیلات بدیع
- ۴) مسایل اخلاقی و اجتماعی، انتقادهای کوبنده و ردیف‌های دشوار

۴۵- کدام گزینه درباره‌ی ابن‌یمین و اشعارش صحیح نیست؟

- ۱) مضمون غزل‌هایش به شیوه‌ی معمول شاعران، عشق و دلدادگی است.
- ۲) در شعر او قناعت‌پیشگی، ستایش شده و بی‌اعتباری دنیا مورد تأکید قرار گرفته است.
- ۳) قصاید و غزلیاتش ارزش ادبی ممتازی دارند و همه‌ی قدرت شاعری و قریحه‌ی وی در نظم قطعات اخلاقی است.
- ۴) سال‌های پایانی حیات وی در سبزواری فریومد به قناعت و درویشی گذشت.